

Ob stoletnici njene zgraditve

PRENOVLJENA SKONCEVA KAPELICA V ŠTANJELU

Božidar Premrl

Obiskovalca, ki se ustavi Na Placu v spodnjem Štanjelu pred veličastno panoramo tega kraškega arhitekturnega bisera najprej pozdravi Skonceva kapelica pod krošnjo divjega kostanja. Po stotih letih od njene postavitve je sedaj prenovljena.

Kapelica je razmeroma velika zidana stavbica z vhodno lopo na klesanih slopih in s položno dvokapno streho, pokrito s korci. Na vaški trg se odpira z večjim prednjim ločnim portalom in z nekoliko nižjima stranskima lokoma iz klesanega kamna. Po tipologiji spada torej v skupino tako imenovanih odprtih kapelic.¹ Vsi ti klesani stavbni členi so iz sivega apnenca z večjimi školjčnimi lupinami, le kapiteli in sklepni kamen prednjega loka so iz zlahka prepoznavnega sivega koprivskega apnenca z zdrobljenimi školjkami.

Na sklepnem kamnu je vklesana letnica 1906, nad njo pa je bila pred kratkim vzidana rekonstruirana prvotna napisna plošča z napisom: PRESVETO SRCE JEZUSOVO USMILI SE NAS! Vrnjena je bila na svoje mesto, od koder jo je za dolga leta izrinila vsiljena nadomestna plošča z enakim napisom v latinščini.²

V notranjem, zidanem delu kapelice, ki ga od prostora pod lopo ločijo nizka vrata iz kovanega železa, je v zadnji steni ločna niša s kipom Srca Jezusovega. Za podlago ima masivno kamnito polico, uokvirjena pa je s klesanim ločnim portalčkom. Bazi pokončnikov, kapitela in ločna dela tega okvirja so iz že opisanega koprivskega apnenca, drugi deli pa so iz takega školjčnega apnenca kot ostali klesani deli lope.³

Še bolj kot arhitektura te kapelice sta zanimivi zgodba o njenem nastanku in njena nadaljnja usoda, ko so se nenavadno, včasih skoraj čudežno dogajala in prepletala nesrečna in srečna naključja, od dogodka v začetku 20. stoletja, ki je bil vzrok za njeno postavitve, njene trpke zgodbe v času med obema vojnama in po drugi svetovni vojni, do srečnega spleta okoliščin in prizadevanj, ki so ji v jubilejnem letu omogočili vrnitev prvotne podobe. V zgodah in nezgodah te kapelice pa lahko razberemo še kaj več: v njih se ne zrcali samo usoda narodno zavedne slovenske primorske družine, ki jo je postavila, in njenega domačega kraja, temveč v malem odsevajo duhovno in politično zgodovino slovenstva na Primorskem, ki se je v prejšnjem stoletju znašlo v najhujših preizkušnjah.

Po družinskem izročilu Skoncevih v Štanjelu⁴ je pred več kot sto leti Alojz Hočevar⁵, *nono* sedanjega gospodarja Slavka, z volovsko vprego peljal prodat drva ali vino v Gorico. Ko se je vračal domov, sta se mu pri Dornberku vola splašila. Ko se je vračal domov, sta se mu pri Dornberku vola splašila. Poskušal je zavreti voz, toda ko se je sklonil k zavori, je padel na oje med vola. Živali sta potem še bolj divjali, da se je komaj mogel držati za oje. V tej hudi stiski je zaklical: "Marija Svetogorska in sveto Srce Jezusovo, usmili se me!" Tedaj je zagledal ženo v belem pred voloma in vola sta se naenkrat ustavila. Skrivnostna prikazen je potem izginila... Takrat se je zaobljubil, da bo v zahvalo postavil kapelico s kipom Srca Jezusovega. Leta 1906 je kapelica že krasila štanjelski Plac, na njenem pročelju pa je bil v kamen vklesan že navedeni slovenski napis.

Kapelica je srečno preživela prvo svetovno vojno. Po njej je prišla Primorska pod Italijo, v njej pa je kmalu prišel na oblast fašizem. Tedaj je bila prepovedana raba slovenskega jezika v javnosti in na udaru so se znašli tudi slovenski napisi na javnih mestih. Fašistične oblastnike je zbadel v oči tudi

Alojz Hočevar-Skoncev, ki je dal postaviti zaobljubno kapelico
Zasebni arhiv Jožeta A. Hočevarja v Kopru

Skonceva kapelica z vidnim napisom
med prvo svetovno vojno
Fotodokumentacija Zavoda za kulturno dediščino
Slovenije, Območne enote Nova Gorica

Slika na desni:
Fragment napisnega kamna s Skonceve kapelice
Slika spodaj:
Rekonstruiran kamen s slovenskim napisom – Fotografiji: Božidar Premrl

nekajkrat razbita, ograja vsa zvita. Povrhu tega je skupina mladih razgrajčev razbila Jezusov kip. Potem je leta 2001 novogoriška Območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine preskrbela sredstva ter prekrila streho in prepleskala zunanjščino in notranjščino kapelice. Kip Srca Jezusovega je zlepil in popravil bratranec sedanje gospodinje pri Skoncevih Alojz Čuk iz Rovt, da so ga znova postavili na svoje mesto v niši.

Letos je sledilo še sklepno dejanje obnove, s katerim je kapelica končno dobila svojo prvotno podobo in izraz. Vzidana je bila v uvodu omenjena rekonstruirana prvotna napisna plošča s secesijsko oblikovanim vklesanim dvovrstičnim napisom, ki jo je spodrinil latinski nadomestek in ki je, kot rečeno, izginila brez sledu.

Kako neki se je našla zdaj, po toliko letih?

Najprej naj povem, da pri svojem dolgoletnem etnološkem raziskovanju kulture kamna na Primorskem že precej časa tudi sistematično popisujem napise v kamnu. Na začetku sem se, na pobudo etnologa in Kraševca dr. Milka Matičetovega, zanimal predvsem za kamne s slovenskimi napismi. Zgodbo o nastanku štanjelske kapelice in o njenem napisu sem prvič slišal leta 1994, in sicer v vipavski vasi Zavino,⁴ ne v Štanjelu. V tistem času sem večkrat obiskal tudi Štanjel, toda spričo številnih drugih njegovih kamnitih zanimivosti in lepot Skonceva kapelica in njen preprosti latinski napis, ki sem ga sicer opazil, nista kaj bolj pritegnila mojega zanimanja.

V začetku avgusta 1997 sem na dan, ko so bile v Senožečah pastirske igre, tam obiskal zbiralca starin Zdravka Čuka. Med drugimi starimi napisnimi kamni, ki sem jih videl na njegovem dvorišču, je zbudil mojo pozornost kos kamna z okrnjenim dvovrstičnim slovenskim napisom in z nenavadno oblikovanimi velikimi črkami. To je bil levi del napisnega kamna, verjetno iz koprivskega apnenca, na katerem sem lahko prebral začetna dela vrstic: PRESVEŠ...Č / SOVO UŠS...Č. Njegove vsebine nisem znal razbrati, od najditelja pa sem zvedel samo to, da je ta kos našel pred časom na smetišču v bližini Štanjela (pri Podlazih). Želja rekonstruirati celotni

napis se mi je takoj zalezla nekam v podzavest, saj je za raziskovalca, ki se ukvarja z epigrafiko, razreševanje takih rebusov največja poslastica.

Ne vem več natančno, kdaj sem popisal tudi trivrstični latinski napis na marmornati plošči na Skoncevi kapelici, ki se glasi: COR JESU / SACRATISSIMUM / MISERERE NOBIS. Tudi se ne spomnim, kdaj sem pomislil, da sta omenjena napisa v medsebojni zvezi. Vem le, da sta mi nekega dne pri urejanju terenskih zapiskov in prepisovanju podatkov v računalnik po naključju prišla pred oči ali v spomin oba napisa, in se mi je posvetilo: latinski napis na kapelici v Štanjelu je prevod fragmentarnega slovenskega napisa, ki je bil najden pod Štanjelom! Torej lahko z latinskim nadomestkom rekonstruiram manjkajoči del slovenskega originala. In tako sem dobesedni latinski prevod zlahka "prevedel nazaj" v slovenščino in rekonstruiral celotno slovensko besedilo:

PRESVEŠTO SRCE JEZUČ
SOVO UŠSMILI SE NASČ

Manjkal mi je samo klicaj, ki ga v latinskem prevodu ni, a so ga kasneje lahko razbrali konservatorji/restavratorji s stare fotografije kapelice, ki jo hranijo v arhivu novogoriške Območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine (za tisto fotografijo pa takrat še nisem vedel, da obstaja).

Vesel tega odkritja sem ob neki priložnosti to omenil najditelju fragmenta Zdravku Čuku in tedaj je rekel, da ga je pripravljen dati Skoncevim, če bi želeli rekonstruirati prvotni napis na kapelici. Naključje je nanese, da sem Skonceve obiskal in jim to povedal prav na dan razglasitve škofa Antona Martina Slomška za blaženega v nedeljo 19. septembra 1999. Tega sovpadanja dogodkov se niti nisem zavedal, dokler mi ni tega povedala gospodinja Pepca Hočevar, ki je bila tisto nedeljo sama doma. Ta dan si je ona še posebej zapomnila, ker se je takrat njenemu sinu Mirku rodil sin Andrej, eden izmed dvajsetih njenih vnukov.

Blagoslovitev obnovljene kapelice Na Placu 19. 11. 2006 -
Fotografija: Božidar Premrl

nedolžni nabožni napis na kapelici sredi štanjelskega trga. Zaradi tega je enkrat v tridesetih letih prišel k takratnima gospodarjema pri Skoncevih, Alojzu in Anici Hočevnar, sam štanjelski župan, znameniti arhitekt Maks Fabiani iz Kobdilja, in predlagal, naj kapelico prestavijo s trga na ovinek poti v gornji Štanjel. Na koncu je bil dosežen kompromis: kapelica bo ostala na svojem mestu, slovenski napis na njej pa bo nadomestil drug - a ne italijanski, temveč latinski napis.⁶ Kakšna zgodovinska ironija, da je latinska kultura, ki se je za njenega dediča razglašal agresivni fašizem,⁷ hkrati tudi blažila njegov potujčevalski pritisk!

Za kamnom s slovenskim zapisom je izginila vsaka sled. Z novim napisom pa je kapelica nepoškodovana preživela tudi drugo svetovno vojno.

Pozneje je bila kapelica večkrat tarča različnih vandalizmov. V osemdesetih letih se je nekdo celo namerno zaleptaval z avtomobilom v en steber, dokler ga ni premaknil. Še leta 1990 so bile stene kapelice vse pokracane, šipa piše je bila

Skonceva kapelica
v Štanjelu, slikana pred
prvo svetovno vojno

O nameri, da bi obnovili napisni kamen in ga vrnili na svoje mesto ob stoletnici kapelice, so obvestili spomeniško varstvo v Novi Gorici in pristojna konservatorica Eda Belingar se je zelo zavzela za to. V nadaljevanju sta pokazala razumevanje tudi Ministrstvo za kulturo in Restavratorski center v Ljubljani, ki sta projekt finančno podprla.

Treba je bilo še dobiti kamen nazaj. Tako je Skonceva gospodinja, ki se ni več spomnila imena Zdravka Čuka, na slepo srečo poklicala po telefonu neko številko v Senožečah in vprašala, če vejo za nekega zbiralca starin v njihovi vasi. Na drugi strani pa se oglasila prav Čukova žena, kajti izbrala je prav njihovo številko! Medtem je pred vrati Čukovih v Senožečah že pozvonil Skoncev Mirko, ki je prišel po kamen.⁹

Potem je ta epigrafska relikvija romala prek Štanjela na restavriranje v restavratorsko delavnico v Solkanu. Tam so kamen očistili in na podlagi stare fotografije manjkajoči del z napisom vred zvesto rekonstruirali. Kamen so dopolnili v enaki debelini približno 15 centimetrov, in sicer tako, da so tanjšo vrhno plast ulili iz stonita, mešanice kalcitnih polnil z akrilno-cementnim vezivom, podlago zanj pa so naredili iz armiranega betona. Original in odlitek so neopazno zlepi. Lice rekonstruiranega napisnega kamna so tonirali tako, da se ne loči od originala. Potem so z njim nadomestili ploščo z latinskim napisom na kapelici. Ta dela sta opravila restavrator Anton Naglost in zunanji sodelavec Tomaž Bizjak.

Krhko ploščo z latinskim napisom, ki se je pri sne-manju zaradi razpokanosti nekoliko poškodovala, bodo prav tako restavrirali in jo ojačili z armirano podlago na hrbtni strani. Tako restavrirano bodo vrnili gospodarjem kapelice, ti pa jo bodo, tudi na predlog Milene Kobal, prej Milene Skonceve, dali v kapelico, kamor vsekakor spada kot priča njene nemile zgodovinske usode.

OPOMBE:

¹ Martjan Zadnikar, *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana 1970, str. 148. Po ugotovitvah avtorja je slogovno izhodišče kapelic tega tipa klasicizem in izmed ohranjenih kapelic ni nobena starejša od prve polovice 19. stoletja.

² Podobna sočasna kapelica z vsebinsko popolnoma enakim slovenskim napisom stoji tudi pri vasi Štjak na sosednjih Vrhéh. Tudi njeni klesani deli so iz koprivskega apnenca. Postavljena je bila le dve leti pozneje, 1908. V kakšnem duhovnem ozračju sta bili postavljeni štanjelska in štjaška kapelica, ponazarja zapis v sočasni štjaški oznanilni knjigi leta 1908: 7. / VI. Dom. Pentecostes. / ... / Prih. n. bo tukaj velika cerk. slovesnost, blagoslovila se bo namreč nova kapelica in kip presv. Sr. Jez. Zato se bo že v sob. pop. in zveč. slovesno zvonilo, v ned. pa bo ob 10. u. peta sv. m. pop. po blagoslovu, ki bo ob dveh, pa bo č. g. dekan Kom. blagoslovil v cerkvi kip presv. S. Jez., na kar bo pridiga in potem se kip S. Jez. prenese v slovesni procesiji v novo kapel. ki se tudi blagoslovi. Med proc. se bodo pele lit. in druge pesmi v č. presv. S. Jez. Priporočam Vam da se vsi farani v obilnem številu udele ite te slovesnosti, ki je pomenljiva ne samo za Štjak, ampak za vso duhov. saj slovesnost bo na čast presv. Jez. Srcu, kateremu bomo v ned. posvetili in izročili v varstvo vso duhovnijo. Glej: upniški arhiv Štjak, Oznanila IV /1901-1909/.

³ Kdo je naredil kapelico, ni znano. Najbolj verjetno se zdi - tako zaradi bližine kraja in časa, v katerem je kapelica nastala, kakor tudi zaradi deleža klesanega koprivskega kamna v njej - da je delo kamnoseškega mojstra Andreja Lavrenčiča, po domače Oštirca iz Koprive. Ta je konec 19. in na začetku 20. stoletja naredil številne kapelice, nagrobnike in različno kamnito opremo za cerkve na Krasu in na Vipavskem. Pogosto se je tudi podpisoval na svoje izdelke. Njegov podpis najdemo tudi na obhajilni mizi iz leta 1907 v cerkvi sv. Danijela v Štanjelu, ki je bila sklesana (vsaj deloma) iz koprivskega apnenca.

⁴ O tem mi je pripovedovala Jožeta Hočevar - Pepca Skonceva, Štanjel 39, ki ga je slišala iz ust svoje tačče Anice Hočevar. Zapisala ga je tudi njena hči Irena in ga objavila v krajevem glasilu. Gl. Irena Hočevar, *Usoda kapelice*, v: *Pozdrav iz KS Štanjel*, št. 3, december 1990, str. 3. O tem je spregovorila tudi ob blagoslovljivi obnovljene kapelice 19. novembra letos.

⁵ Alojz Hočevar - Skoncev nana se je rodil 18. 9. 1857 v Štanjelu očetu Lavrenciju in materi Mariji z dekliskim priimkom Črnigoj. Dne 27. 2. 1889 se je oženil z Antonijo Pangos iz Malega Dola in v letih 1891 do 1911 mu je rodila kar devet otrok. Umril je 29. 11. 1943, star 86 let.

⁶ Podobnih zgodb je bilo še nekaj. Na napisni plošči nad glavnim vhodom v sežansko cerkev je bil vklesan napis GLEJ DOM BOŽJI I / + / DODELAN 1889. Ta napis je bil tam skoraj vso dobo fašizma. Zadnja leta pa je nekatere zelo motil in so zahtevali, naj se ga odstrani. Cerkev se je vdala le toliko in je dovolila, da na drugi strani plošče vklešejo vsebinsko enak napis ECCE DOMUS DEI, ne da bi prvotnega kaj pokvarili. Občina je dala ploščo sneti, napraviti nov napis in jo spet postaviti na prejšnje mesto. Brž, ko je bilo fašizma leta 1943 konec, so ploščo spet obrnili in stari napis se vidi kakor nekdaj. Prim. *Zgodovinski mozaik Primorske*. S posebnim poudarkom gornjega Krasa. Zbral in sestavil v letih 1956-1960 Albin Kjuder, tomajski župnik, /Nova Gorica - Sežana 1971/, str. 391: Napis, ki je bodel v oči.

⁷ Zraven štanjelskih glavnih vrat še dandanes vidimo kot znamenje tistih časov in razmer kamnito ploščo s podobo fascie in letnico VII t. i. fašistične ere (= 1927). Po vojni je bil fascio, seveda, obtočen, vendar je njegov obris še opazen.

⁸ Povedala mi jo je Marica Gruntar, Zavino 32, prej Marica Skonceva iz Štanjela.

⁹ Ko mi je Jožeta - Pepca Skonceva to pripovedovala, ni pozabila omeniti še enega pomenljivega naključja, in sicer: da je tudi njen dekliski priimek Čuk... In še katero bi lahko omenil!